

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ

ПАСПОРТ
об'єкта культурної спадщини

АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС «АЛУСТОН»

(найменування об'єкта)

вид	тип	категорія пам'ятки
Археологічний	Комплекс	Національного значення

1. Дата утворення об'єкта:

50–60-ті рр. VI ст. – 60–70-ті рр. XV ст.

2. Місцезнаходження об'єкта:

Автономна Республіка Крим, м. Алушта, у центрі міста, між сучасними вулицями Свердлова, Володарського, В. Хромих, 15 квітня, Енгельса, пров. Р. Люксембург.
Займає вершину прибережної частини хребта (історична назва – "Фортечна гірка"), що розділяє долини річок Демерджи і Улу-Узень (Месарлі), на висоті 44 м н.у.м., в 170–400 м від берега моря.

Координати пам'ятки (GPS):

Цитадель, базиліка: N 44°40'20.6" E 034°24'38.7";

Кругла вежа Ашага-Куле, храм на некрополі: N 44°40'19.7" E 034°24'43.2";

Квадратна вежа Орта-Куле: N 44°40'23.2" E 034°24'43.2";

Шестигранна вежа Чатал-Куле: N 44°40'23.4" E 034°24'39.6"

4. Охоронний № пам'ятки:

010004-Н

3. Дати і № рішень, відповідно до яких об'єкт узятो на державний облік та визначено категорію пам'ятки:

Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. №928 «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України»

5. Наявність охоронних дошок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок:

2 охоронні дошки з чавуну, встановлені в 50–60-х(?) рр. XX ст. на східному боці круглої вежі Ашага-Куле, та на південно-східному мурі квадратної вежі Орта-Куле.

6. Власник:

Комунальна власність, Алуштинська міська рада: 98500, м. Алушта, пл. Радянська, 1.
тел.: (06560) 2-53-86
E-mail: alushta_rada.@alushta.sf.ukrtel.net

7. Користувач:

Державне комунальне підприємство «Пілігрим»: 98500, м. Алушта, вул. Леніна, 8; тел.: (06560) 2-25-65. Директор С.М. Мацкевич.

8. Охоронний договір:

Від 07.09.2000 р. № 173. Підписаний Республіканським комітетом з охорони та використання пам'яток історії та культури АРК, в особі його голови І.А. Баранова з Державним комунальним підприємством «Пілігрим», в особі його директора С.М. Мацкевича.

9. Функціональне використання:

сучасне	первісне	інші (протягом часу існування об'єкта)
Об'єкт наукових досліджень та туристичний об'єкт	Сторожове укріплення (фортеця)	Укріплене місто, некрополь

10. Історичні дані про об'єкт:

Фортецю Алустон засновано за наказом візантійського імператора Юстиніана Великого на початку другої половини VI ст. н.е. Вона проіснувала до останньої чверті XV ст., в 1475 р. була зруйнована турками під час завоювання Мехмедом II Криму. Алустон згадується в декількох письмових джерелах VI – XIV–XVI вв. Про зведення укріплення повідомляється в трактаті Прокопія Кесарійського «De aedificiis» (Про будови) (490/507–562). В листі хазарського кагана Іосіфа двірському кордовського халіфа Хасдаю Ібн-Шафруту (близько 969 р.) Алус названо серед міст, що належали кагану. В одному з трудів нубійського географа Абу Абдаллах Мухаммед ал-Ідрісі (бл. 1100–1165 рр.) Шалуста фігурує як велике красиве приморське місто. В Актах Константинопольського патріархата 70-х – 90-х рр. XIV ст. Алушта згадується як поселення, що належало до «округу» Кінсанус – спірної території, яка в цей період була об'єктом суперечок між митрополитами Готської та Херсонської єпархій. Особливо численні згадки Лусти в генуезьких документах. В звітах масаріїв Кафи зафіксовано факт витрачання комуною коштів (31 жовтня і 9 листопада 1422 р.) на доставку продовольства до Луски і виплати за організацію цих поставок винагороди в 45 аспрів. З "Статуту генуезьких колоній 1449 р." відомо, що в Алушті мав знаходитись генуезький консул, зобов'язаний при вступі до посади внести в скарбницю 2 сомма, але в жодному з інших відомих генуезьких документів згадок цієї посади не зустрічається. З листа консула Кафи Томазо Домокульта, провізорів і масаріїв Антоніо Леркарі та Дамьяно Леоне протекторам Банку Сан-Джорджо (1456 р.) відомо, що тодішнім володарем Лусти (Lusta) був Бердібек (Berdibech), невдовзі страчений за невдале дипломатичне посередництво Кримським ханом Хаджі-Гіреєм зі згоди Кейхібі (Cheyhibi), що був на той час правителем князівства Готії (Феодоро). Після смерті Бердібека Алушта перейшла в управління одного з його синів. Вірогідно, ним був згадуваний в генуезьких документах 70-х рр. XV ст. Біберді (Дербіберді). Схожість імен правителів Зіхії (Кримука) – Біберді (Biberdi) і Готії (зокрема її прибережної частини з Алуштою) – Бердібек, Біберді (Дербіберді) з урахуванням їх тісних

політичних контактів дозволяє припускати не тільки їх етнічну, але й кровноспоріднену близькість (адигській княжий рід). Зміст окремих пунктів "Списку звинувачень проти братів ді Гваско" (міститься серед матеріалів листування консула Солдайі Хрістофоро ді Негро з офіціалами Кафи і протекторами Банку Сан-Джорджо) дозволив деяким дослідникам припустити, що принаймні в 70-і роки XV в. Луста перейшла під контроль князівства Феодоро. Таким чином власник Лусты міг бути місцевим феодалом, що знаходився на службі у Генуї і в той же час – васалом панів з Готії (Феодоро), володіючи поблизу міста значними земельними угіддями. Саме в такому ракурсі пропонував розглядати цю проблему О.Л. Берт'є-Делагард, визначаючи статус Дербіберді, як "двуподданство". Місто позначене на багатьох італійських мапах XIV–XVI вв. як Lasta (мапа Petrus Vessconte de Janua, 1318 г.), Austa (Parmensis Pizzigani, 1367 г.), Alusta (Pasqualini, 1408 г.), Lustra (Gratiosus Benincasa, Anconitanus, 1480 г.), Lustia (Contes Noctomani Fredutijs de Ancona, 1487 г.), Lusta (Baptista Januensis (Venetiis), 1514 г.), Lusto(?), Lusca (Martinez ex Messina, 1570 г.).

Одними з перших обстеження руїн укріплення провели П.С. Паллас (в 1794 р.), К. Келлер та Є. Паскаль (в 1821 р.). Більш менш докладний опис залишків оборонних споруд виконали Ф. Дюбуа де Монпере та П.І. Кеппен. Останній опублікував план фортеці за станом на 1835 р. Перше комплексне дослідження пам'ятки і розвідувальні розкопки на території фортеці здійснені в 1981 р. В.А. Сидоренко. Розкопки широкими площами, що супроводжувалися фіксацією крупних архітектурних об'єктів, проводилися загонами Гірсько-Кримської експедиції ВАСА Криму ІА АН УРСР, а потім КФ ІА НАНУ в 1984–1994 рр. (кер. В.Л. Миц) і в 1998–1999 рр. (кер. І.Б. Тесленко). Матеріали розкопок зберігаються в архівах Інституту археології НАН України і Кримського філіалу ІА НАН України, фондах ІА НАНУ, Кримської республіканської установи «Центральний музей Тавриди», Ялтинського історико-літературного музею і Алуштинського філіалу Кримської республіканської установи «Центральний музей Тавриди».

11. Відомості про сучасний стан об'єкта:

Розташування об'єкта і його роль у навколишньому середовищі	Фортеця Алустон розташована в історичному середмісті м. Алушти. Залишки оборонних споруд, а саме круглої вежі Ашага-Куле, є однією із архітектурних доміант сучасного міста. Цитадель, тринефна базиліка, та однефний храм знаходяться всередині ансамблю. Розпланувальна система, в якій розташований об'єкт, нерегулярна.
Ландшафт	Вододільний пагорб, подекуди листопадна деревно-чагарникова рослинність.
Опис об'єкта	Функціонально об'єкт є фортецею, укріпленим містом. В межах пам'ятки відкрито руїни чотирьох різночасних оборонних ліній (VI–VII, IX(?)–X вв., не пізніше першої чверті XV та 60-х рр. XV вв.), залишки двох храмів (однефний та тринефний), некрополя (простежений як всередині, так і за межами фортеці), гончарного центру по виробництву поливного посуду (XIV ст.) і житлових кварталів (108 приміщень). Забудова території укріплення щільна, будинки розділені вулицями і провулками. Найкращим чином збереглися залишки фортифікаційних споруд 60-х рр. XV ст., простежені по всьому периметру. Їх стіни з трьома баштами (шестигранною (Чатал-Куле), квадратною (Орта-Куле) і круглою (Ашага-Куле)) в плані утворюють чотирикутник площею 1,065 га. Протяг укріплення в меридіональному напрямку дорівнює близько 143 м, у широтному – 130 м. Довжина оборонного контуру – близько 416 м. Довжина західної лінії стін – 135 м, південної – близько 123 м, північно-східної (включаючи квадратну вежу) – близько 158 м. Потужність культурних нашарувань на деяких ділянках пам'ятки

	<p>сягає 6 м.</p> <p>Речові матеріали з розкопок об'єкта представлені окремими артефактами і закритими комплексами. Найважливіші з них – керамічні комплекси VI–XVI ст., елементи озброєння (наконечники лучних та арбалетних стріл, ядра від баліст), різноманітні прикраси, металеві елементи архітектурних конструкцій (замки, оковування дверного полотна), платіжні засоби (бронзові, срібні та золоті монети пізньоримського Боспору, середньовічного Херсона, Візантійської імперії, Золотої орди, Молдавської держави, Кримського ханства, а також скарб платіжних срібних злитків XV ст.), плита з грекомовним написом про реконструкцію базиліки в 1404 р.</p>
<p>Перебудови, втрати й історичні нашарування</p>	<p>Виявлені архітектурно-археологічні об'єкти демонструють принаймні п'ять етапів формування комплексу. Кожен будівельний період відзначений змінами об'ємно-планувальної і фортифікаційної структур.</p> <p>1. «Ранневізантійський» – друга третина VI – кінець VII ст. На цей час фортеця являла собою сторожове укріплення площею 0,25 га. В подальшому (до останньої чверті XV ст.) воно, ймовірно, існувало в якості цитаделі.</p> <p>2. «Хазарський» – VIII(?) – перша половина X ст. Зводиться нова лінія оборонних стін, що значно збільшила розмір укріпленої території. Точна площа її поки що не визначена, складала не менш ніж 0,5 га.</p> <p>3. «Візантійський» – друга половина X – остання чверть XIII вв. Зовнішня лінія оборонних споруд попереднього періоду була зруйнована, нова не зводилася. Єдиним форпостом в цей час, вірогідно, виступали залишки укріплення юстиніанівських часів.</p> <p>4. «Золотоординський» – кінець XIII – друга половина XIV вв. В кінці цього або на початку наступного етапу межі фортеці знов розширені спорудою нового оборонного периметру, площа якого залишається невизначеною.</p> <p>5. «Генуезький» – кінець XIV в. – 1475 р. В кінці етапу (60-і рр. XV ст.) формується нове укріплення з трьома вежами – круглою, квадратною та шестигранною (площа 1,065 га), яке було частково зруйноване влітку 1475 р. (під час вторгнення османів у Таврику) і більше вже не відновлювалося. Археологічні горизонти, відповідні останнім чотирьом етапам, розділені шарами пожеж, що свідчать про часткове або повне руйнування фортечних будівель.</p> <p>Базиліка на «цитаделі» зазнала щонайменше шести кардинальних перебудов, проіснувавши з IX(?)–X до кінця третьої чверті XV ст.</p> <p>В послідуючій забудові території пам'ятки можна відзначити три основних періоди.</p> <p>1. «Турецький» – ост. чверть XV–XVI – XVIII ст. На території фортеці відновлюється невелике селище, будинки його жителів зводяться на руїнах фортечних мурів та башт.</p> <p>2. «Російський» – XIX–початок XX вв. Більшість фортечних споруд зазнає руйнувань (демонтується у зв'язку з аварійним станом, а також заради видобутку будівельного каменю, напр. Чатал-Куле), в той же час деякі з них (Орта-Куле, Ашага-Куле) укріплюються консерваційними кладками. Вежа Ашага-Куле переобладнується для подальшого господарчого використання (при цьому значною мірою знищуються заповнюючи її середньовічні культурні нашарування). Складається основна планувальна структура цієї частини Алушти (щільна забудова), що проіснувала без особливих змін до останньої чверті XX ст.</p> <p>3. Пізній радянський 80-90-ті рр. XX ст. З 1980 по 1986 рр. проводилися попередні проектно-дослідницькі роботи по</p>

	реконструкції центральної частини міста Алушта і будівництву тут готельного комплексу на 250 місць. З території фортеці було відселено 134 сім'ї, частково знесені житлові і господарські споруди XIX–XX вв., проведені археологічні дослідження. З 1988 р. розпочалося будівництво першої черги готельного комплексу, яке досі не завершено.
Наявність творів мистецтва та їх опис	Відсутні
Опис території об'єкта	<p>На території пам'ятки на сьогодні відкритими залишаються розкопані ділянки загальною площею біля 0,15 га. Найкращим чином збереглися і мають експозиційну цінність оборонні рубежі фінального етапу існування укріплення (друга половина XV ст.). На сучасній денній поверхні знаходяться ділянки фортечних стін цього періоду (загальна довжина – 196 м, збереженість – до 4,50 м заввишки) і три башти — шестигранна Чатал-Куле (помітні залишки фундаментів), чотирикутна Орта-Куле (збереженість – 13 м заввишки) і кругла Ашага-Куле (збереженість – 16 м заввишки). В межах фортечного простору XV ст. відкрито руїни ще трьох різночасових оборонних ліній. З них на сучасній денній поверхні видно: ділянка стіни (довжина 35 м, збереженість – до 2,10 м заввишки) VI–VII вв.; ділянка стіни (загальна довжина 60 м, збереженість – до 2,37 м) і руїни наріжної башти (збереглася підрубка під фундамент і один ряд кладки) не пізніше першої чверті XV ст. Також помітні руїни двох храмів (IX(?)–X – XV і IX(?)–X – XVIII вв.), частина некрополя IX(?)–XVIII вв. (площа близько 120,84 кв. м) і житлової забудови XII–XV вв. (площа 780,80 кв. м). Майже усі кладки житлових приміщень, складені на глині, значною мірою зруйновані під впливом атмосферних опадів, а також несанкціонованої діяльності відвідувачів, мешканців навколишніх будинків та користувачів інших будівель, розташованих в межах пам'ятки. Розкопи вкриті дерном, заросли чагарником, засмітнені.</p> <p>На території пам'ятки розташовано декілька сучасних будівель: мусульманська мечеть (вул. Володарського, № 9), три житлові будинки з господарськими спорудами (вул. Верхня, № 11; Верхній тупик, № 3; Володарського, № 8), недобудований готельний комплекс "Алустон". Загальна площа забудови – 0,38 га. Безпосередньо на куртинах XV в. розміщені три житлових будинки (вул. В. Хромих, №№ 3, 9; 15 квітня, № 17). До оборонних споруд із зовнішнього боку примикають житлові і господарські будівлі по вул. Свердлова, № 9; 15 квітня, №№ 19, 23, 25, 27; Енгельса, № 4; пер. Р. Люксембург, №№ 2, 4, будівля їдальні "Алустон" (переобладнана в міні готель). Решта території є пустирем, вільним від сучасної забудови. Деревна рослинність незначна – 20–30 одиниць.</p>
Загальна оцінка технічного стану об'єкта, дата № акта технічного стану	В цілому стан пам'ятки задовільний, на окремих ділянках аварійний. Акти технічного стану №№ 1, 2 від «_____» _____ 2009 р.
Наявність інженерних мереж та інженерного обладнання	Водогони, каналізація, лінії електропередачі.

Дата і № довідки про майнову цінність об'єкта, найменування організації, яка провела оцінку, вартість в гривнях	Балансова вартість пам'ятки визначена на 1 лютого 2009 р. підприємством «Далекс-ЕКСПЕРТ» (м. Сімферополь, вул. Гагаріна, 14 а, к. 511, т. (0652) 262761), згідно з Методикою грошової оцінки пам'яток, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2002 р. № 1447. Вартість об'єкту оцінки склала – 14504000 грн. З них пам'ятка археології – 13091999 грн. Пам'ятка архітектури – 1411968 грн.
---	---

12. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця):

I. Укріплення.

- а) Фортешний мур VI–VII вв. Відкритий впродовж 35 м, ширина 2,80 м, зведений з крупних каменів на вапняному розчині. Збереженість – до 2,1 м заввишки, поверхня закріплена консерваційною кладкою.
- б) Оборонний мур IX(?)–X вв. Досліджений впродовж 60 м, ширина 1,80–1,90 м, складений з каменю на глині. Збереженість – до 0,80 м заввишки, засипаний відвалами ґрунту.
- в) Залишки оборонної стіни і башти не пізніше першої чверті XV ст. Стіна досліджена впродовж 60 м, ширина в середньому 1,55 м, складена з каменю на вапняному розчині (південно-східна ділянка) і на гязі (південна ділянка). Збереженість – до 2,37 м заввишки, частково покрита відвалами ґрунту.
- г) Мури і три вежі 60-х рр. XV ст. Фортешні стіни загалом відкриті впродовж 196 м, ширина до 2,5 м, складені з крупних каменів на вапняному розчині. Збереженість – до 4,5 м заввишки, північно-східна і південно-західна ділянки (довжина близько 16,60 м) укріплені консерваційними кладками.
- д) Башта Чатал-Куле – шестигранна. Складена з крупних каменів на вапняному розчині. Розібрана на будівельний камінь в XIX ст. До недавнього часу залишки фундаментів башти підносилися не меш ніж на 0,30 м, в 2003–2004 рр. верхні камені розібрані місцевими мешканцями. Залишки споруди задерновані.
- е) Башта Орта-Куле – квадратна, багатоярусна, розмір 11x10,6–11,25, виступає за лінію оборонних стін на 9,6 м. Збереженість – 1,75–13 м. Складена з крупних каменів на вапняному розчині. З північного заходу, північного сходу та сходу укріплена консерваційними контрфорсами, зосічена глибокою тріщиною, в аварійному стані.
- ж) Башта Ашага-Куле – кругла, багатоярусна з внутрішнім прямокутним уступом в західній частині. Зовнішній діаметр 9–9,2 м, виступає за лінію муру на 6,5 м. Збереженість – 3,7–16 м. Складена з крупних каменів на вапняному розчині. З заходу укріплена консерваційними кладками.

II. Храми.

- 1) Базилика на цитаделі. На ділянці храму виявлені залишки шести різних за розмірами і плануванням споруд, що змінювали одна одну впродовж IX(?)–X – XV вв. Загальні розміри об'єкту – 14,08x15,52 м. Максимальна збереженість – до 1,5 м. Зведена з каменю на вапняному розчині.
- 2) Храм на некрополі, IX(?)–X – XVIII вв. Розташований в південно-східній частині фортеці. Однонефний, з прямокутним планом. У довжину простежується на 2,25 м, ширина – 4,85 м. Відкрита східна частина споруди. Її південно-західна ділянка зруйнована підвалом будинку XIX ст. Збереженість стін – до 1,15 м заввишки. Зведені з каменю на вапняному розчині.

III. Некрополь.

Розташований на східному схилі Фортешної гірки всередині оборонного периметру і за його межами. В укріпленні досліджено 62 поховальних споруди IX(?)–XVIII вв., в т.ч. ґрунтові і плитові могили, склепи.

IV. Житлова забудова.

Досліджено 108 приміщень VI–XV вв. В даний час більшість споруд перекрита будівельними відвалами і будівлею готельного комплексу "Алустон". На поверхні видно залишки 22 приміщень. З них 16 – на цитаделі і 6 – в південно-східній частині укріплення.

Стіни будинків на цитаделі зміцнювалися консерваційними кладками, проте зараз більшість їх зруйнована.

13. Територія об'єкта:

Площа	Площа укріплення – 1,065 га.
Опис меж території об'єкта	Територія фортеці межує з сучасними вулицями Свердлова, Володарського, В. Хромих, 15 квітня, Енгельса, пров. Р. Люксембург. Безпосередньо на пам'ятці розташовуються вулиці Верхній тупик, Верхня, окремі будови по вулицях Володарського (№№ 8, 10), В. Хромих (№№ 3, 9), 15 квітня (№ 17), Свердлова (№ 9). Квадратна вежа Орта-Куле знаходиться по вул. 15 квітня в районі будинків №№ 27 і 29. Кругла вежа Ашага-Куле розташована на розі вул. 15 квітня і пров. Р. Люксембург.

14. Оцінка антропологічної, археологічної, естетичної, етнографічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності об'єкта:

Якості об'єкта, завдяки яким він набуває культурної цінності як пам'ятка	<p>Алустон – одне з двох найбільш ранніх середньовічних городищ на Південному березі Криму, з якого почалася історія сучасного міста Алушти. Об'єкт згадується в історичних джерелах. В його архітектурно-археологічних комплексах відображені всі основні події історії південної частини Гірського Криму, що відбувалися протягом не менш ніж 1000 років.</p> <p>Здобуті при дослідженні фортеці археологічні матеріали висвітлюють різноманітні аспекти життя (побут, виробництво, торгівля, ідеологія і т. ін.) населення середньовічного міста. Вони займають помітне місце в експозиції Алуштинської філії Кримської республіканської установи «Центральний музей Тавриди», складають значну частину його фондів (в процесі нових розкопок колекція може бути значною мірою збільшена). Матеріали дослідження розташованого на території укріплення некрополя при подальшому вивченні дозволять скласти уяву про фізичний стан (антропометричні показники, статево-вікова структура соціуму, захворюваність, тривалість життя і т. ін.) мешканців міста на різних етапах існування поселення.</p> <p>Оборонні споруди укріплення демонструють різноманітні традиції фортифікаційного будівництва середньовічної Таврики: класичні візантійські в провінційному викладі (VI–VII ст.), хазарські (IX(?)) – перша половина X вв.) та західноєвропейські (XIV–XV ст.).</p> <p>Пам'ятка займає центральне місце в структурі історичної частини сучасного курортного міста, непогано вивчена. В її середньовічному архітектурному ансамблі містяться атрактивні залишки значних фортифікаційних і культових об'єктів, що добре збереглися і дійшли до наших днів в автентичному вигляді. Одержані в процесі багаторічних досліджень матеріали дозволяють вже зараз розпочати консервацію і музеєфікацію окремих монументальних середньовічних архітектурних споруд. Ці обставини формують унікальний для Південного берега Криму потенціал фортеці Алустон як об'єкту для наукових (археологічних) досліджень, національного і міжнародного туризму.</p>
--	--

15. Зони охорони пам'ятки:

Організація-розробник науково-	Державним науково-дослідним інститутом теорії та історії архітектури і містобудування (ДНДІТАМ, 01025, м. Київ, вул.
--------------------------------	--

проектної документації	Велика Житомирська, 9; тел. (044) 235-70-79) на замовлення Алуштинської міськадміністрації, в рамках розробки нового генерального плану м. Алушта, виконано «Історико-архітектурний опорний план та проект зон охорони м. Алушта» – перший для м. Алушти містобудівний обліково-охоронний документ.
Дата розроблення науково-проектної документації	Звіт про науково-проектну роботу «Розробка історико-архітектурного опорного плану та проекту зон охорони м. Алушта» закінчено в червні 2003 р.
Дата і номер документа про затвердження науково-проектної документації	Результати роботи розглянуто Вченою радою НДІТІАМ (Протокол № 8(943) від 06 червня 2003 р.). Іншими установами документ не затверджувався.
Короткий опис меж зон охорони із зазначенням площі кожної зони	Розробленою науково-проектною документацією серед іншого передбачаються наступні охоронні території: 1) фортеця Алустон – 1,16 га; 2) охоронна зона «Стара Алушта» – 10,75 га; 3) зона регульованої забудови – 33,45 га. Але на сьогодні охоронна зона пам'ятки визначається згідно рішення Кримського облвиконкому від 22.05.1979 р. № 284, обмежена вул. Енгельса, 15 квітня, Таврійська (з кінця 70-х рр. XX ст. переіменована в вул. В. Хромих) (загальна площа, разом з пам'яткою, складає близько 3,1 га). Цією ж постановою затверджена зона регульованої забудови навколо круглої (Ашага-Куле) та квадратної (Орта-Куле) веж в радіусі 100 м від кожної з них (по 3,14 га).

16. Наявність науково-проектної документації на об'єкт:

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, Інв. №
Проект реставрації та консервації вежі Орта-Куле.	Розробка розпочата в 1994, не завершена		
Том «Обмерные чертежи».	1994	Кирилко В.П. (Кримський архітектурно-реставраційний комплексний відділ інституту «Укрпроектреставрація», зараз – Кримська комплексна архітектурно-реставраційна майстерня інституту «Укрпроектреставрація»: 95000, м. Сімферополь, пр. Кірова 32/1, тел.: (0652) 547-515)	Архів Кримської КАРМ «Укрпроектреставрація», шифр 94-311.АО-ІІ-02-01, інв. № відсутній

17. Дослідницькі й реставраційні роботи:

Найменування робіт	Рік проведення	Замовник	Виконавець	Підрядна організація
Археологічні розкопки	1981, 1984–94, 1998 рр.	1981, 1984–93 рр. – Підприємство п/с А-3891, м. Новосибірськ (з	Відділ античної та середньовічної археології Криму ІА АН	

		1987 р. – п/с 1698, з 1992 р. – ПМСО «Електрон») та Відділ в справах будівництва і архітектури Кримоблвиконк ому (пізніше – Головне управління архітектури і містобудівництва Кримоблвиконк ому). 1994, 1998 рр. Республіканський комітет з охорони пам'яток історії та культурі АРК	УРСР, з 1992 р. Кримський філіал ІА НАН України: 95007, Сімферополь, пр-т. В.І. Вернадського 2 (керівники розкопок – В.А. Сидоренко, В.Л. Миц, І.Б. Тесленко)	
Ремонтно-реставраційні роботи				
	1833	Новоросійський і Бессарабський Генерал-Губернатор граф М.С. Воронцов	Не відомий	
	1899, 1901–1902	Міністерство внутрішніх справ Російської імперії	Губернський архітектор Геккер по вказівці військового інженера Імператорської архівної комісії О.Л. Берт'є-Делагарда	
	1929	Кримнаркомпрос	Каменський, Лостохов, Гаранін	
	1988	Підприємство п/с А–3891(з 1987 р. – п/с 1698, з 1992 р. – ПМСО «Електрон»)	Гірсько-Кримська експедиція ВАСА Криму ІА АН УРСР (кер. В.Л. Миц)	

Консерваційні роботи проводилися на наступних об'єктах:

1) у 1833, 1899, 1901–1902, 1911 і 1929 рр. консерваційними кладками укріплені стіни башт Орта-Куле і Ашага-Куле, до теперішнього часу їх зовнішній вигляд фактично не змінився;
 2) у 1988 р. консерваційними кладками закріплювалися північно-східна і південно-західна ділянки оборонного периметру XV ст., ділянка кріпосної стіни VI ст., а також стіни базиліки і житлових споруд на цитаделі; до тепер, в результаті дії атмосферних опадів і несанкціонованої діяльності відвідувачів, більша частина кладок житлових приміщень на цитаделі зруйнована.

18. Основні джерела відомостей про об'єкт:

Археологічні матеріали	<p>1. Мыц В.Л. Отчет об археологических исследованиях средневековой крепости Алустон в 1984 г. – Симферополь, 1985. – Архив КФ ИА НАНУ. – № 232. – Папка 506. – 77 с. – 113 рис.</p> <p>2. Мыц В.Л. Отчет об археологических исследованиях средневековых укреплений Алустон и Фуна в 1985 году. – Симферополь, 1986. – Архив КФ ИА НАНУ. – № 235. – Папка 513. – 54 с. – 99 рис.</p> <p>3. Мыц В.Л. Отчет об археологических исследованиях средневековых укреплений Алустон и Фуна в 1986 году. – Симферополь, 1987. – Архив КФ ИА НАНУ. – № 236. – Папка 517. – 104 с. – 113 рис.</p> <p>4. Мыц В.Л. Отчет об археологических исследованиях средневековой крепости Алустон в 1987 г. – Симферополь, 1988. – Архив ИА НАНУ. – № 1987/27. – 126 с. – 152 рис.</p> <p>5. Мыц В.Л. Отчет об археологических исследованиях средневековой крепости Алустон в 1988 г. – Симферополь, 1989. – Архив ИА НАНУ. – № 1988/30. – 35 с. – 168 рис.</p> <p>6. Мыц В.Л. Отчет о раскопках средневекового укрепления Алустон в 1989 г. – Симферополь, 1990. – Архив ИА НАНУ. – № 1989/32. – 80 с. – 114 рис.</p> <p>7. Мыц В.Л., Адаксина С.Б. Отчет о раскопках средневекового укрепления Алустон в 1990 г. – Симферополь, 1991. – Архив ИА НАНУ. – № 1990/21"б". – 41 с. – 49 рис.</p> <p>8. Мыц В.Л., Адаксина С.Б. Отчет об археологических исследованиях на крепости Алустон в 1991 г. – Симферополь, 1992. – Архив ИА НАНУ. – № 1991/11. – 55 с. – 129 рис.</p> <p>9. Мыц В.Л., Адаксина С.Б., Кирилко В.П. Отчет о раскопках средневековой крепости Алустон в 1992 г. – Симферополь, 1993. – Архив ИА НАНУ. – № 1992/119. – 106 с. – 84 рис.</p> <p>10. Мыц В.Л., Адаксина С.Б., Кирилко В.П., Лысенко А.В., Семин С.В., Тесленко И.Б. Отчет о раскопках средневековой крепости Алустон в 1993 г. – Симферополь, 1994. – Архив КФ ИА НАНУ. – 181 с. – 155 рис.</p> <p>11. Мыц В.Л. Семин С.В. Отчет об архитектурно-археологических предреставрационных исследованиях средневекового укрепления Алустон в 1994 г. (участок башни Орта-Куле). – Архив КФ ИА НАНУ. – Инв. кн. 3. – № 94 – 26. – Симферополь, 1995. – 53 с. – 36 рис.</p> <p>12. Сидоренко В.А. Отчет о предварительном исследовании архитектурно-археологического памятника средневековой крепости Алустон // Архив КФ ИА НАНУ. – Симферополь, 1981. – Кн. 5. – П. 1353. – № 1007.</p> <p>13. Тесленко И.Б., Семин С.В. Отчет об археологических</p>
------------------------	---

	<p>исследованиях средневековой крепости Алустон в 1998 г. – Архив КФ ИА НАНУ. – № 581. – Папка № 959. – Симферополь. – 1999. – 116 с. – 90 рис.</p>
<p>Иконографічні матеріали</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Малюнки (літографії) Ф.І. Гросса середини 30-х – середини 40-х рр. XIX ст. (опубліковані у виданому в 1846 р. в м. Одесі альбомі літографій "Коллекция живописных видов Крима, снятых с природы господином Гроссом"). На одному з малюнків зображено вид на "Фортечну гірку" (див. [Мальгина, 2006, с. 45, №№ 201–203]). 2. Одна з графічних ілюстрацій до капітальної праці швейцарського мандрівника Фр. Дюбуа де Монпере, що відвідав Крим в 1832–1833 рр. [Dubois de Montpéroux, 1843, pl. XI]. На малюнку – вид на "Фортечну гору" з південного сходу. 3. Один з малюнків альбому до книги "Досуги кримського судьи или Второе путешествие в Тавриду" П.І. Сумарокова [Сумароков, 1805]. Вид на "Фортечну гору" з північного сходу (видно 3 башти). 4. Літографія К. Боссолі "Алушта" (видана в 1843–1849? рр.) (див. [Мальгина, 2006, с. 38, 148–149, № 104]). Вид на фортецю з сходу – південного сходу. Видно 3 башти (Ашага-Куле на передньому плані), житлові і господарські споруди XVIII–XIX вв. 5. Літографія В. Руссена «Замок Алустон» (Алушта) (видана в 1842 р.) (див. [Мальгина, 2006, с. 51, 248–249, № 302]). 6. Картина Л. Лагоріо «Алушта» (1889 р.) (див. [Феодосійська картинна галерея..., 1981, мал. 81]). 7. Світлини другої пол. XIX – поч. XX ст. (см. напр. [Марков, 2006, с. 193, 196, 203; Алушта, 2002, с. 77, 161–164, 182, 227]).
<p>Архівні матеріали</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дело Таврического губернского управления, строительного отделения о повреждении древних башен в Алуште и Феодосии // ГААРК. – Ф. 27. – Оп. 13. – Д. 1167. – Л. 1–3. 2. Дело Таврического губернского управления, строительного отделения о древних памятниках в Крыму // ГААРК. – Ф. 27. – Оп. 13. – Д. 2568.
<p>Бібліографічні матеріали</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Адаксина С.Б. Изображения животных и птиц на средневековой керамике Крыма // Тез. докл. конф. «Историко-культурные связи Причерноморья и Средиземноморья X–XVIII вв. по материалам поливной керамики». – Симферополь, 1998. – С. 5–7. 2. Адаксина С.Б. Сюжет на блюде из Алустона // Эрмитажные чтения 1986–1994 годов. – СПб., 1995. 3. Адаксина С.Б. Поливное блюдо с изображением рыб из Алустона // Византия и Ближний Восток. – СПб, 1994. – С. 101–108. 4. Адаксина С.Б., Кирилко В.П., Лысенко А.В., Мыц В.Л., Татарцев С.В., Тесленко И.Б., Семин С.В. Исследования крепости Алустон // АИК. 1993 год. – Симферополь, 1994. – С. 10–15. 5. Алушта (під редакцією В.Г. Єна, В.Г. Рудницька, І.Б. Тесленко). – К., 2002. – 290 с. 6. Артемов А.А. Крымская область // Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К., 1985. –Т.2 – С. 273. 7. Бертъе-Делагард А.Л. Каламита и Феодоро // ИТУАК. – 1920. – № 57 – С. 1–44. 8. Бертъе-Делагард А.Л. Исследование некоторых недоуменных вопросов средневековья в Тавриде // ИТУАК. – 1918. – № 55 – С. 1–135.

9. Домбровский О.И. Средневековые поселения и «исары» крымского Южнобережья // Феодальная Таврика. – К., 1974.
10. Івлева В. Алушта. Кримське натхнення з присмаком гірського долину // Відлуння віків. – 2004. – № 1. – С. 39–49.
11. [Келер Е.Е.] Донесение, представленное Императорской академии наук академиком Келером о его путешествии в Крым в 1821 г. // ЗООИД. – 1872. – Т. VIII.
12. Келлер К.Э. О сохранении и возобновлении в Крыму памятников древности // ЗООИД. – 1872. – Т. VIII.
13. Кёппен П.И. О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических. – СПб., 1837.
14. Кирилко В.П. О находке молдавской монеты на Фуне // Археология Крыма. – 1997. – № 1. – С. 181–184.
15. Когонашвили К., Махнева О. Алустон и Фуна. – Симферополь, 1971. – 92 с.
16. Мальгина М.Р. Виды Крыма первой половины XIX века: Каталог литографий из собрания Крымского республиканского краеведческого музея. – Симферополь, 2006. – С. 38, 148–149. – № 104.
17. Марков Е.В. Очерки Крыма. – К.: ИД Стилос, 2006.
18. Милицин С.А. Дело братьев Гуаско // Приложение 2 к работе Скиринского С.А. «Очерки истории Сурожа IX–XV вв.» – Симферополь, 1955. – С. 73–94.
19. Мыц В.Л. Основные этапы развития средневековой Алушты // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. – К., 1989.
20. Мыц В.Л. Укрепления Таврики X–XV вв. – К.: Наукова думка. – 1991а. – 164 с.
21. Мыц В.Л. Несколько заметок по эпиграфике средневекового Крыма XIV–XV вв. // Византийская Таврика. – К.: Наукова думка, 1991б. – С. 179–193.
22. Мыц В.Л. Ранний этап строительства крепости Алустон // ВВ. – 1997. – Т. 57 (82). Переопубликовано в «Алушта и алуштинский регион с древнейших времен до наших дней». – К., 2002.
23. Мыц В.Л. Историко-культурный контекст некоторых монограмм и надписей на поливной керамике Крыма XIV–XV вв. // Историко-культурные связи Причерноморья и Средиземноморья X–XVIII вв. по материалам поливной керамики: Тезисы докладов научн. конф. – Симферополь: Каламо, 1998. – С. 157–159.
24. Мыц В.Л. SOMMO в денежном обращении генуэзской Газарии (по материалам алуштинского клада 1990 г.) // ХСб. – 1999. – Вып. X. – С. 379–398.
25. Мыц В.Л. Генуэзская Луста и Капитанство Готии в 50-70-е гг. XV в. // Алушта и алуштинский регион с древнейших времен до наших дней. – К.: Стилос, 2002. – С. 139–189.
26. Мыц В.Л. Историко-культурный контекст некоторых букв, монограмм и надписей на поливной керамике Крыма XIV–XV вв. // Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. – К.: ИД «Стилос», 2005. – С. 288–305.
27. Мыц В.Л., Адаксина С.Б. Находки золотых византийских монет из раскопок Алустона // Straum plus. – 1999. – № 6.
28. Мыц В.Л., Лысенко А.В., Семин С.В., Тесленко И.Б.

- Исследования крепости Алустон // АИК. 1994 год. – Симферополь, 1997. – С. 205–210.
29. Паллас П.С. Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам русского государства в 1793–1794 годах // Научное наследство. – Т. 27. – М.: Наука, 1999.
30. Путешествие по Крыму академика Палласа в 1793–1794 гг. // ЗООИД. – 1881. – Т. XII.
31. Секиринский С. Очерки истории Сурожа. – Симферополь, 1955.
32. Семин С.В. Поливные белоглиняные сосуды второй половины XIII – первой половины XIV в. из Алустона (по материалам раскопок 1994 г.) // Тез. докл. конф. «Историко-культурные связи Причерноморья и Средиземноморья X–XVIII вв. по материалам поливной керамики». – Симферополь, 1998. – С. 179–181.
33. Сумароков П.И. Досуги Крымского судьи, или Второе путешествие в Тавриду. Ч. II. – СПб, 1805.
34. Тесленко И.Б. Средневековые амфорные клейма из раскопок крепости Алустон // Морська торгівля в Північному Причорномор'ї. – К.: Стилос, 2001. – С. 123–129.
35. Тесленко И.Б. Фрагмент поливного блюда XV в. с изображением Спасителя из раскопок крепости Алустон // Взаимоотношения религиозных конфессий в многонациональном регионе: Сб. науч. тр. – Севастополь: Вебер, 2001. – С. 61–65.
36. Тесленко И.Б. Об одной группе поливных сосудов второй половины XV в. из раскопок крепости Алустон // ХСб. – 2002. – Вып. XI. – С. 328–336.
37. Тесленко И.Б. Испанская керамика с росписью люстром в Крыму // Сугдейский сборник. – Киев-Судак: Академперіодика, 2004. – С. 467–494.
38. Тесленко И.Б. Производство поливной керамики в крепости Алустон (Крым) // Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. – К.: ИД «Стилос», 2005. – С. 324–348.
39. Тесленко И.Б. Турецкая керамика с росписью кобальтом в Крыму (проблемы хронологии) // Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. – К.: ИД «Стилос», 2005. – С. 385–410.
40. Устав для генуэзских владений на Черном море, изданный в Генуе в 1449 г. / Пер. и коммент. В.Н. Юргевича // ЗООИД. – 1863. – Т. V.
41. Феодосійська картинна галерея ім. І.К. Айвазовського. Альбом. Автор вступ. статті і составитель С.С. Полун. – К.: Мистецтво, 1981. – Мал. 81.
42. Фирсов Л.В. Исары. Очерки истории средневековых крепостей Южного берега Крыма. – Новосибирск, 1990. – С. 61–72.
43. Assini A. Una “filza” ritrovata. La riscoperta di importanti documenti genovesi su Constantinopoli e il Mar Nero // Romania Orientale. – № 12. – 1999. – P. 1–19.
44. Dubois de Montpéroux F. Voyage au Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkases, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée. – Paris, 1843. – Т. 6.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Ситуаційний план	1	2008	Тесленко І.Б.
План об'єкта з позначенням зони охорони	1	2008	Тесленко І.Б.
План укріплення	1	2000	Семьонов В.В.
Фотофіксація:			
Фото загального вигляду	1	2008	Тесленко І.Б.
Фото фрагментів (окремих споруд комплексу – башт, базилики, внутрішньої забудови)	6	2008	Тесленко І.Б.
Фото охоронних дошок	2	2008	Тесленко І.Б.

Паспорт склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
науковий співробітник Кримського філіалу ІА НАН України	Історик, викладач історії, археолог	Тесленко І.Б. НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ЄДРПОУ 30681500 УКРАЇНА		Травень 2009 р.

Керівник органу охорони культурної спадщини

(ініціали, прізвище, підпис, печатка)

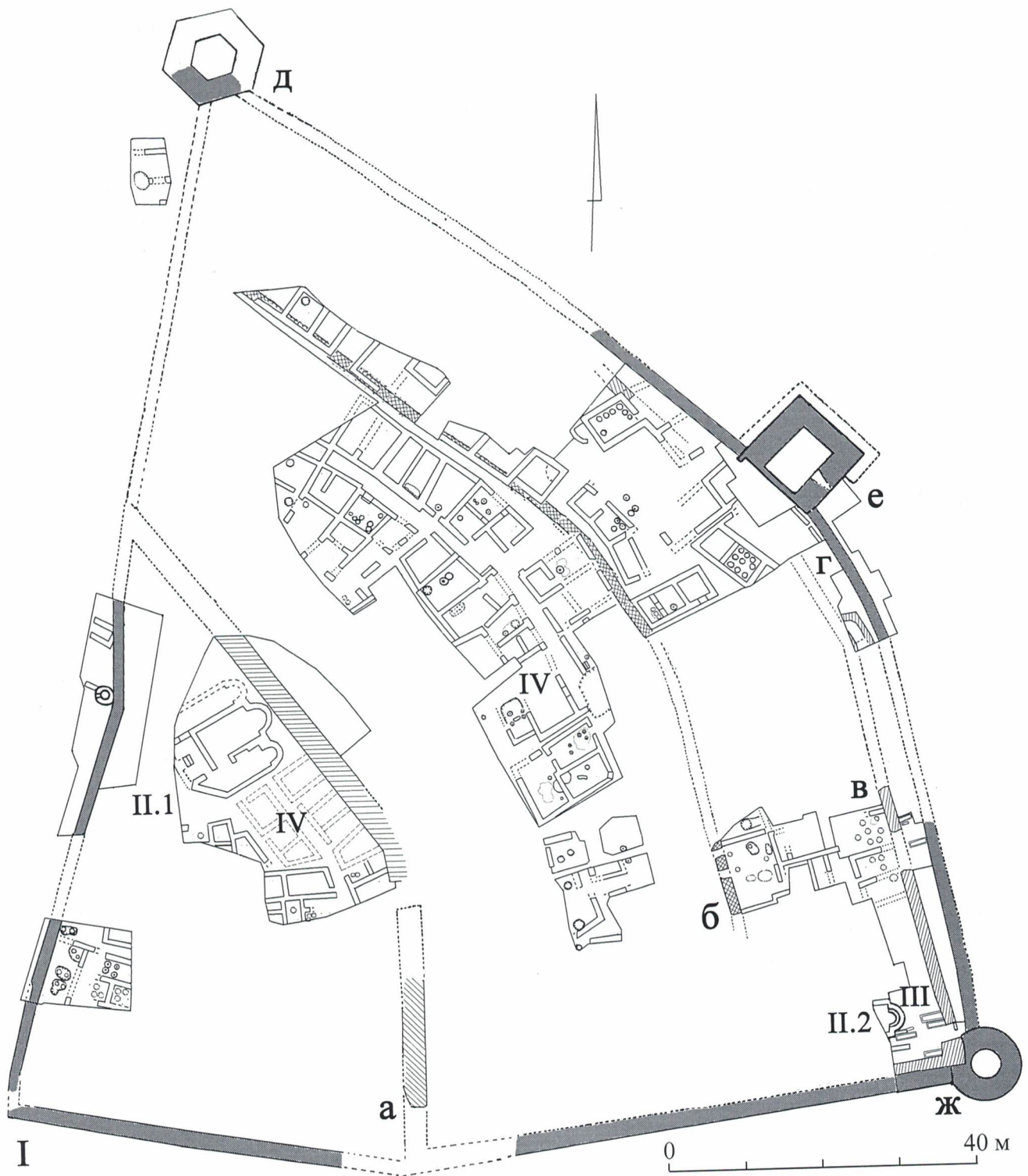

Рис. 3. Фортеця Алустон. План забудови укріплення XIV-XV вв.
(за матеріалами розкопок 1984-94 та 1998 рр.)

I - фортечний периметр:

а - оборонна стіна VI ст.; в - фортечні мурі не пізніше першої чверті XV ст.;

б - оборонна стіна X ст.; г - оборонні стіни 60-х рр. XV ст.

Д - шестигранна вежа (Чатал-Куле); Ж - кругла вежа (Ашага-Куле).
е - квадратна вежа (Орта-Куле);

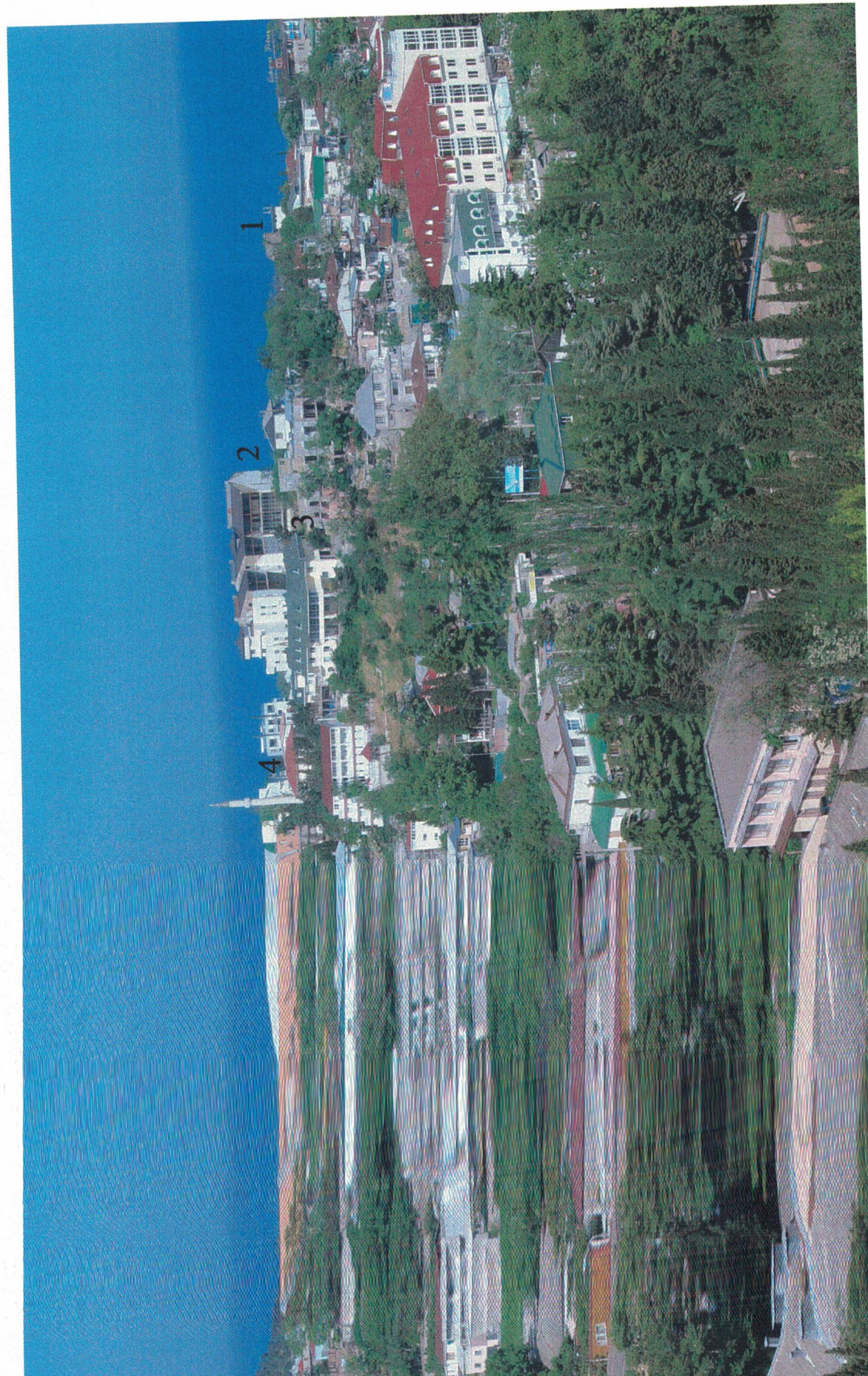
II - храми;

III - некрополь;

IV - житлова забудова.

об («Кортежна гірка»), на якому розташована фортеця Алустон.

ПЛЯ Д Північного заходу. Фото І.Б. Тесленко, 2008 р.

ка (Алустон-Ага-Куле);

що знаходяться на території пам'ятки (готельний комплекс

їда ЛЕ П «Алустон», переобладнана в міні готель;

ка ПМ (Готель).